
RECENZJE

Children and Youth in Varied Socio-Cultural Contexts. Theory, Research, Praxis, pod redakcją naukową Urszuli Markowskiej-Manisty, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2018, 290 s.

Książka *Children and Youth in Varied Socio-Cultural Contexts. Theory, Research, Praxis* to już trzecia pozycja w ramach serii wydawniczej: *Development and social adaptation of children and youth* Katedry UNESCO Janusza Korczaka, działającej przy Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Redaktorem naukowym pracy jest Urszula Markowska-Manista. Składające się na książkę artykuły są owocem XI Międzynarodowej Szkoły Letniej UNESCO zatytułowanej: *International Experiences in the Area of Refugee and Migrant Children's Adaptation – Theory, Research, Praxis*, która odbyła się w Warszawie w 2017 r.

Zasadniczym przedmiotem zainteresowania autorów recenzowanej publikacji są psychologiczne, socjologiczne i edukacyjne aspekty rozwoju dzieci i młodzieży – w różnorodnych warunkach społeczno-kulturowych szybko zmieniającego się świata. Autorzy podejmując niezwykle ważną społecznie problematykę – z punktu widzenia pedagogiki i nauk z nią współpracujących – prezentują najnowsze ujęcia teoretyczne, badania i rozwiązania praktyczne.

Poruszane zagadnienia dotyczą takich kwestii, jak: adaptacja psychospołeczna dzieci i młodzieży – uchodźców, imigrantów i różnego rodzaju mniejszości, społeczności lokalnych (wiejskich i miejskich), sytuacja i potrzeby psychospołeczne dzieci, młodzieży i ich rodzin w społeczeństwach wielokulturowych, czy też trudności w ich adaptacji i integracji w krajach zamieszkania, krajach przyjmujących i tranzytowych.

Książka nie tylko pokazuje, jak należy analizować, badać, rozwiązywać konkretne problemy dotyczące zwłaszcza dzieci imigrantów i uchodźców oraz ich

rodzin, ale – co jest bardzo cenne – poprzez połączenie akademicko zróżnicowanych podejść w opisywanych zagadnieniach wskazuje na potrzebę ich problematyzacji i podjęcia nowych kwestii w poszukiwaniach badawczych. Zebrane w książce teksty z pewnością mogą również służyć jako inspiracja do poprawy praktyki w interesującym autorów książki obszarze badań.

Recenzowana monografia – co jest jej dużą zaletą – stanowi doskonały przykład, jak można tworzyć płaszczyznę wymiany myśli i doświadczeń oraz wzajemnego uczenia się między studentami, adeptami studiów, młodymi pracownikami naukowymi, a doświadczonymi badaczami, reprezentantami różnych dyscyplin naukowych i tak różnych krajów UE i krajów spoza Unii Europejskiej, jak chociażby Albania, Grecja, Rosja, Belgia, Polska, Rumunia, Ukraina i Włochy.

Słowa uznania należą się redaktorowi naukowemu tomu – Urszuli Markowskiej-Manista za dobór tekstów, który jest przemyślany i zasadny oraz za ich układ tematyczny. Na książkę składa się 12 korespondujących ze sobą artykułów, które odpowiednio do treści zawarto w trzech częściach. Na pierwszą część „Theory” składają się teksty odnoszące się do teoretycznych analiz tytułowej problematyki rozważań. W drugiej części książki „Research” ukazane są badania dotyczące takich problemów, jak: praca dzieci, ocena wieku dzieci pozostających bez opieki, praca z narracjami wśród dzieci imigrantów, kultura i wzorce rodzicielstwa, czy też dystans społeczny wobec Innego. Natomiast w części trzeciej „Praxis” znajdują się teksty empiryczne skupione na badaniu rozwiązań praktycznych w zakresie społecznej integracji imigrantów, strategii edukacyjnych – wykorzystywanych przez nauczycieli w pracy z dziećmi z rodzin imigrantów, wsparcia psychologicznego rodzin imigrantów – wspomagającego adaptację tych rodzin, czy też terapii przez sztukę w edukacji, skupionej na dzieciach, które przeszły doświadczenia traumatyczne. Biorąc pod uwagę jakość merytoryczną zebranych w książce tekstów, należy odnieść się z uznaniem do ich autorów.

Część pierwszą książki otwiera tekst Anny Odrowąż-Coates, zatytułowany: *Migrant children – ‘added value’ in globalised societies and advanced economies of the 21st century*. Tekst ma charakter rozważań teoretycznych i za podstawę namysłu nad dziećmi imigrantami przyjęto w nim prawa dziecka, w celu konstrukcji mapy widocznych korzyści związanych z przyjmowaniem dzieci-imigrantów w konkretnych społecznościach. Autorka stara się promować opinię, że dzieci imigrantów są „wartością dodaną”, obecnie często niedocenianą, ale wzywającą do zmiany postaw wśród zachodnich społeczeństw. Tekst jest dobrze napisany i jest swoistym manifestem propagującym szacunek i uznanie dla potencjału dzieci imigrantów. Doskonale wprowadza Czytelnika w krąg zainteresowań książki.

Kolejnym tekstem w tej części jest tekst autorstwa Yesim Mutulu pod tytułem: *Elephants in the room? Syrian “refugee” children and the risk of statelessness*

in Turkey. Yeşim Mutlu porusza problem bezpieczeństwa dzieci urodzonych w Turcji, rodziców syryjskich uchodźców i kwestię ich obywatelstwa. Zasadniczym pytaniem badawczym jest pytanie o to, jak powinno się interpretować ryzyko bezpieczeństwa dzieci syryjskich w kontekście tureckich i syryjskich przepisów prawa dotyczących spraw o ochronę wolności i praw człowieka i obywatela. Autor na podstawie krytycznej analizy przepisów prawa tureckiego i syryjskiego, międzynarodowych przepisów dotyczących praw obywatelskich oraz przeprowadzonych przez siebie wywiadów, omawia koncepcję „najlepszego interesu dziecka”, konfrontując je z rzeczywistością, w obliczu której stają syryjscy uchodźcy i ich dzieci urodzone w Turcji. W artykule omówiono szereg czynników, które generują ryzyko stania się bezpiecznym oraz ich konsekwencje. Artykuł wzbogacony jest danymi pochodzącymi z wywiadów.

Artykuł Oksany Koshulko zatytułowany: *The current position and recent experience of the children of labour migrants, internally and externally displaced persons, refugees and asylum seekers in Ukraine* podnosi problem imigracji wśród Ukraińców. Autorka skupiając uwagę na różnych kategoriach dzieci dotkniętych zmianami na Ukrainie (np. dzieci rodziców imigrujących z Ukrainy w celach zarobkowych, dzieci rodzin przesiedlonych we wschodniej części Ukrainy, dotkniętych konfliktem z Rosją), omawia aktualne tendencje migracyjne i konsekwencje imigracji dla struktury rodziny i dobrostanu dzieci. Tekst ukazuje również ukraińskie i międzynarodowe programy pomocy, wdrożone zarówno dla dzieci, jak i dorosłych.

Na część drugą recenzowanej monografii składa się pięć rozdziałów. Pierwszy z nich *Exploring how children perceive their work. Case study in Salaj County, Romania*, autorstwa Smarandy Cioban, koncentruje się na kwestii pracy dzieci – pracy, za którą otrzymują one bądź nie otrzymują wynagrodzenia. Autorka przedstawia przeprowadzone przez siebie badania na temat postaw dzieci w stosunku do pracy, zapraszając do badań same dzieci i różnych ekspertów. Badania i ich wyniki są bardzo interesujące.

W tekście Magdalini Alexandropoulou: *Key issues of age assessment procedures of unaccompanied migrant children in Greece and Germany – Assessing age or children's needs?* ukazane są badania na temat wyzwań i niedostatków w obecnych procedurach związanych z oceną wieku dzieci migrantów pozostających bez opieki. Badania zostały przeprowadzone w Grecji i Niemczech.

Tekst Sary Amadas: *Children Playing with Narratives. The Relevance of interaction and positioning in the study of children's transnational journeys* prezentuje niezwykle interesujące badania, jakie miały miejsce w trzech włoskich szkołach wśród uczniów, których rodzice są imigrantami. W badaniach zwrócono uwagę na narracje, które koncentrują się na doświadczeniach uczniów związanych z podróżowaniem i znaczeniach, jakie nadają dzieci kulturze, przynależności i tożsamości. W badaniach poddano analizie kwestie, w jaki sposób dzieci radzą sobie z doświadczeniami migracyjnymi.

Monika Dominiak-Kochanek w bardzo dobrze napisanej pracy: *Is parenting universal or country-specific? Evidence from Poland and the USA* bada na przykładzie Polski i USA różne podejścia do rodzicielstwa, próbując odpowiedzieć na pytanie o to, czy istnieją tzw. uniwersalne praktyki rodzicielskie, które mogą służyć jako zalecane praktyki dla rodziców w różnych kulturach i krajach. W artykule przedstawiono szereg implikacji, jakie płyną z badań dla rodzin imigrantów oraz potencjalne zmiany w podejściach rodzicielskich w procesie akulturacji. Autorka poprzedza prezentację wyników badań analizą wybranych podejść teoretycznych do rodzicielstwa.

Socialisation processes in mono- vs multi-cultural environments and attitudes towards Otherness. An international comparison study in Poland and Israel, to kolejny tekst składający się na drugą część recenzowanej książki. Jego autorka Dominika Zakrzewska-Oleędzka opisuje, jak kształtuje się podejście do innych grup etnicznych i narodowych u młodych ludzi w zależności od procesów socjalizacyjnych, przez które te osoby przeszły. W tekście przedstawione są badania autorki, które zostały przeprowadzone na grupie młodych dorosłych z Polski i Izraela. Autorka analizuje różnice w poziomie dystansu wobec Innych w społeczeństwie monokulturowym (Polska) vs. wielokulturowym (Izrael). Badania pokazują niższy poziom potrzeby dystansu wobec Innych w społeczeństwie wielokulturowym niż monokulturowym. Uzyskane wyniki badań warto rozpatrywać w ich detalach, nie zaś wyłącznie w ich obrazie ogólnym – z pewnością będą one podstawą dalszych dyskusji naukowych.

Część trzecią monografii otwiera tekst Mireli Tase i Nevili Cinaj pod tytułem: *Resocialization and social integration of emigrants in their society. Recommendations for practice in Albania*, omawiający ruchy migracyjne w społeczeństwie albańskim, ze zwróceniem szczególnie uwagi na procesie migracji powrotnej. Autorki artykułu omawiają przyczyny emigracji oraz czynniki rzutujące na podjęcie decyzji przez emigrantów o powrocie do kraju ich pochodzenia. Prezentują również dyskusję na temat wyzwań związanych z reintegracją powracających imigrantów oraz potencjału ich doświadczenia i wiedzy zdobytej podczas emigracji dla rozwoju społeczeństwa albańskiego. Tekst zamyka szereg rekomendacji, kierowanych pod adresem rządu albańskiego i jego polityków w zakresie stworzenia odpowiednich warunków dla imigrantów powracających do Albanii – kraju swojego pochodzenia.

Chulpan Gromova i Rezeda Khairutdinova w pracy: *Educational strategies for migrant children* przedstawiają wyniki badań dotyczących strategii nauczania wykorzystywanych przez nauczycieli w stosunku do uczniów cudzoziemców. Badania zostały przeprowadzone na terenie Rosji. Autorzy tekstu ukazują wyzwania związane z nauczaniem tej grupy uczniów i badają, czy strategie stosowane przez rosyjskich nauczycieli są adekwatne i wystarczające dla edukacji imigrantów.

Tekst *Psychological support as a determinant of Ukrainian immigrant families' adaptation. Theoretical and practical perspective*, autorstwa Lidii Zabłockiej-Żytka ukazuje badania poświęcone adaptacji rodzin imigrantów i wyzwaniom, wobec których stoją te rodziny. Autorka wykorzystując własne doświadczenia kliniczne związane z pracą z ukraińskimi imigrantami w Polsce oraz odwołując się do stanu badań naukowych w zakresie adaptacji rodzin imigrantów, analizuje trudności w takich aspektach życia imigrantów, jak: separacja od rodziny, problemy rodzicielskie, tożsamość, czy zaburzenia psychiczne. W drugiej części artykułu przedmiotem omówienia uczyniono dostępne formy pomocy psychologicznej, odgrywające dużą rolę w procesie adaptacji imigrantów z Ukrainy do warunków w Polsce.

Praca Griet M.A. Deknopper zamyka trzecią część recenzowanej monografii. Jej tytuł brzmi: *Art therapy in education focused on children with traumatic experiences*. Podobnie jak wcześniejsze artykuły składające się na tę część, tekst ten ma charakter empiryczny i ukazuje rolę arteterapii w leczeniu stresu traumatycznego u dzieci ze stref konfliktu w Palestynie i Birmie oraz dzieci w po trzęsieniu ziemi w Nepalu w 2015 r. W pierwszej części artykułu ukazane są źródła doświadczeń traumatycznych związane z działalnością człowieka i naturalnymi katastrofami, typologię doświadczeń traumatycznych oraz zagadnienie wpływu traumy na dzieci i młodzież. W części drugiej tekstu pokazano rolę arteterapii w środowisku szkolnym we wspieraniu rozwoju dziecka dotkniętego traumatycznymi wydarzeniami. W części końcowej artykułu przywołano doświadczenia związane z arteterapią w takich krajach, jak Palestyna, Birma i Nepal.

Z pełnym przekonaniem rekomenduję książkę *Children and Youth in Varied Socio-Cultural contexts. Theory, Research, Praxis*. Jest to pozycja, którą warto przeczytać, gdyż jest ona wyjątkowa w sposobie ujmowania wielu ważnych zagadnień naukowych. Jest dobrze osadzona w literaturze przedmiotu, a jej autorzy wykazali nie tylko kompetencje w rozwiązywaniu aktualnych kwestii, ale także wysoką wrażliwość na problemy dzieci i młodzieży z różnych środowisk społeczno-kulturowych. Praca ta odsłania, jak można interdyscyplinarnie spojrzeć na procesy adaptacji psychospołecznej, integracji oraz edukacji dzieci i młodzieży migrantów i uchodźców, zarówno w UE, jak i poza nią. Pozwala lepiej zrozumieć złożoność omawianych problemów i ułatwia zaprojektowanie rozwiązań prointegracyjnych. Jej lektura przyczyni się do promowania języka wrażliwego kulturowo, który uwzględnia prawo każdej osoby do poszanowania jej godności, co jest niezmiernie ważnym zadaniem w obliczu kryzysu migracyjnego.

Publikacja stanowi cenne źródło wiedzy i inspiracji do dalszych badań. Zostanie ona przyjęta z dużym zainteresowaniem przez różnych odbiorców, w tym zwłaszcza naukowców – badaczy procesów globalnych przemian, problemów społecznych, zróżnicowań kulturowych, migracji, uchodźstwa, praktyk integra-

cyjnych, rozwoju i adaptacji dzieci i młodzieży oraz dorosłych, którzy wymagają wsparcia ze względu na ich trudną sytuację. Książka z pewnością będzie ważną lekturą dla studentów kierunków nauczycielskich, nauczycieli oraz polityków oświatowych, którzy projektują zmiany edukacyjne.

Łódź, 22 września 2018 r.

Joanna Madalińska-Michalak
Uniwersytet Warszawski
Wydział Pedagogiczny
ORCID: 0000-0001-9980-6597

Mark Lilla, *Koniec liberalizmu, jaki znamy. Requiem dla polityki tożsamości*, tłum. Łukasz Pawłowski, Biblioteka Kultury Liberalnej, Warszawa 2018, 170 s.

Koniec liberalizmu, jaki znamy to rozważania amerykańskiego profesora politologii na temat ewolucji – czy też wulgaryzacji – ideologii liberalizmu. Mark Lilla analizuje przebieg linii ideologicznej liberalizmu na terenie Stanów Zjednoczonych od czasów prezydentury Franklina Roosevelta aż do współczesności, czyli prezydentury Donalda Trumpa. Pomimo kontekstu geograficznego, analiza wydaje się powszechnie ważna, chociaż kontrowersyjna.

Kontrowersja kryje się nie tylko w negowaniu wszystkiego, co niezgodne z ideologią liberalizmu (jak na ideologię przystało), ale też w udanej krytyce tych jego przejawów, które – zdaniem autora – nie służą liberalizmowi jako poważnej myśli politycznej.

Lilla w swoich dociekaniach nie kryje sympatii ku dosyć klasycznej – jak na współczesnego zadeklarowanego liberała – wizji polityki. Uznaje poczucie obywatelstwa jako nieodłączne od myślenia w kategoriach wspólnotowych oraz przedstawia je jako warunek niezbędny do istnienia sfery politycznej. Polityka, w ujęciu autora, jawi się jako przestrzeń wspólnego życia związanych ze sobą ludzi w ramach wspólnoty interesów. **To polityka określa obywateli, a nie ich szczególne, osobiste potrzeby. Przestrzeń rozmowy i współdziałania w obro- nie tego, co wspólne kształtuje świadomość politycznej równości i wolności obywateli.** Założenia te przybliżają Lillę do niektórych komunitarian, którzy jako liberałowie – nie przekreślając ważności indywidualizmu, egalitaryzmu oraz